

Андропова І.Ф. ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Політична діяльність – одна із основних форм суспільної культури. Народившись в соціумі античних держав-міст (полісів), вона протягом століть набувала найрізноманітніших втілень, спричинила конкретні моделі державного устрою, однією із найстійкіших у європейській політичній практиці є демократія як форма державного правління і спосіб життя громадян. Базуючись на культурі як на системі програм людської діяльності, що базуються на сукупності знань, навичок, традицій, ідеалів, ціннісних орієнтацій, політика в її змістовно-функціональній визначеності набуває значення впливового чинника суспільної динаміки є істотним важелем трансформаційних процесів, метою яких є організація та регулювання суспільних відносин в економіці, соціальній та культурній сферах, в науці та освіті.

Виступаючи як одна з граней суспільної культури, політична культура у своїй відносній автономності суттєво зворотно впливає на весь простір свого культурного буття, здійснює синтезуючу роль щодо всіх її складових – суспільної свідомості, ідеологічних настанов, масово-психологічних станів, типових поведінкових зразків тощо. При цьому вона прагне забезпечити саме культурний зміст цих ідеальних та реальних форм людської свідомості та практики.

Зазначимо, що саме такий підхід до політичного життя, його процесів та наслідків представлений в обширній політологічній та суспільствознавчій літературі чи не найслабше. Хоча в обставинах життя українського соціуму проблематика культури в її політичному прояві та вимірі позначена особливо на часі.

Серед західних безсумнівних авторитетів, які заклали міцне теоретико-методологічне підґрунтя дослідження політичної культури, політичної поведінки людини, її активності – М. Вебер, Т. Парсонс, П. Сорокін, М. Дюверже, які обґрунтували основні підходи до розуміння політики та її складових – системний, функціональний, комунікативний, структурний тощо. Значне методологічне навантаження несуть на собі дослідження О. Бабкіна, В. Бобик, Ю. Владинова, Є. Макаренко, М. Молчанова, Л. Нагорної, Ю. Римаренко, в яких розкриваються національні особливості політичної культури, діяльності “політичної людини”. Зазначені праці містять чимало цінних узагальнень щодо специфіки політичної культури українського суспільства на історичному етапі становлення незалежної, суверенної, самодостатньої української держави. Разом з тим слід зауважити, що в них недостатньо розкрито своєрідність політичної культури як вираз політичної активності, її характеристика, як правило, “розчиняється” в загальному аналізі політики і політичних процесів.

Мета даної статті – з’ясувати сутність політичної активності в контексті розвитку політичної культури.

Всі ведучі партії сучасних країн зацікавлені в надійних засобах впливу на поведінку громадян, скажімо, під час виборів. Їх турбують процеси, що відбуваються в індивідуальній і масовій політичній свідомості: перш за все зростання політичного цинізму, недовіра до влади, розчарування в ідеології. Що проповідується державою. Постійною турботою політиків є мотивація участі громадян в офіційній політиці. Політична активність пов’язана із загальною культурою людини і свідчить про її політичну культуру. У зростання політичної активності П. Сорокін бачив шлях до підвищення ідеалів особистості, а Д. Писарев вважав її могутнім засобом розумового розвитку.

Сплеск політичної активності в Європі кінця XVIII ст. зобов’язаний не тільки індустріалізації, а також поширенню літератури і урбанізації, тобто культурним процесам. Саме культурна різноманітність стимулювала політичну активність громадян античного суспільства. При розвитку громадянського суспільства нова політична культура привела до обмеження патерналістської ролі держави і зростання політичної активності.

Вважається, що найбільш близькою до громадянської політичної культури завдяки поєднанню лояльності до властей з розвиненим політичним активізмом є британська політична культура [1], головна традиційна цінність якої – політична лояльність, пошана до влади, законопослушність. Відоме гасло “Мій дім – моя фортеця” не випадково народився в цій країні. Така установка знаходить свій вираз у негативному становленні до будь-яких форм державного втручання в економіку, у приватне життя. Більше того, поліційний апарат в англійському суспільстві має оберегати приватне життя від втручання до нього інших. Це стосується і таємниці вкладів, фінансових операцій, культурних уподобань тощо.

Але “шаноблива” модель давно вже не відбиває справжнього характеру політичної культури Британії.

По-перше, вона навіть в інші, більш сприятливі, часи ніколи не була однорідною, оскільки політична культура сама була якісно не однорідною. На прикладі Англії історики культури вивчають рухи протесту. Так, рух суфражисток вважається прототипом масових рухів ХХ століття за силою згуртованості і моральної підтримки. Ще Бегдот вважав, що природний імпульс для англійця – це опір владі. Маючи дуже давні традиції ненасильницького і організованого протесту, опозиція там краще організована і дотримується “правил гри” [2].

По-друге, у післявоєнній Великобританії відбулося таке серйозне погіршення стану в економічній, політичній і військовій сферах, що говорити про “пошану” влади, навіть серед традиційних шанувальників

режиму, вже не доводиться.

Багато рядових англійців виховані (і сім'єю, і школою, і пропагандою) у переконанні, що активність, діяльна участь у всіх сферах життя може принести особистий успіх. Діяльнісний характер – національна риса. Цьому сприяє і соціалізація молодого покоління через різноманітні добровільні організації, комітети, клуби, комісії і асоціації, які процвітають у всіх соціальних сферах.

У політиці також соціалізація пропонує виховання активної позиції з дитинства (через шкільні дискусійні клуби, юнацькі відділення партій тощо). Це відноситься перш за все до професіоналів, від яких вимагаються “гладіаторські” якості, але залучення, хоча і більш поверхове, пропагується як позитивна характеристика звичайної людини. При безпосередньому знайомстві більше всього вражає муніципальна. Місцева політична активність.

Слід зазначити, що, не дивлячись на свою важливість, саме поняття “політична активність” являється терміном з доволі невизначеним змістом і являє собою еволюцію від більш загальних уявлень про неї до більш спеціальних. Одні вчені розглядають її як активність, що сприяє збереженню організаційної єдності суспільства (А. Богданов, Г. Хельмі, Г. Аксенов, А. Кирилук, А. Пахарев, В. Речицький та ін.), інші – як різновидом доцільної дії (М. Вебер, Т. Де Шарден, М. Хайдеггер та ін.), треті в політичній активності вбачали різновид творчості, перехід від природного начала до синтетичного, значимість якого визначається багатством традицій, на які цей перехід сприяється. Існуючі труднощі, скоріше за все можна пояснити багатогранністю змістовних відтінків, що концентруються в значенні даного терміну.

Визначення політичної активності у короткому енциклопедичному словнику “Філософія політики” дає уявлення про неї як є особливу складову політичної культури соціальних суб’єктів, яка має на сеті впливати на прийняття політичних рішень, здійснення своїх інтересів [3]. При аналізі поняття, “політична активність” необхідно виділити, по меншій мірі, три важливих онтологічних аспекти. Перший аспект цього поняття – це політико-правовий аспект, який відбиває комплекс діяльніших факторів, пов’язаних з виконанням громадянами своїх обов’язків стосовно інституту держави. Тому поняття “політична активність” об’єктивно висловлює цілий спектр діяльнісних орієнтацій і практичних зусиль громадян стосовно підтримки чи не схвалення людьми, як громадянами, соціальної політики, яку проводить держава.

Другий аспект поняття “політична активність” відбиває специфічну систему спрямувань в діяльності людей, які пов’язані зі здійсненням громадянських функцій організації суспільного життя в тих царинах, які не можуть бути ефективно регульовані державою. Варто особливо враховувати, що держава сама виступає ініціатором створення цілої системи інститутів і організацій, які, по суті, виступають специфічними провідниками державної політики.

Третій аспект поняття “політична активність” відбиває специфічну систему діяльнісних чинників, пов’язаних з процесами самоактуалізації людьми своїх творчих потенцій і безпосередніх екзистенціально значимих потреб, інтересів та цілей. В цьому плані політичну активність можна пов’язувати з зусиллями людей на створення цілої низки громадянських об’єднань, фондів і т.п. Така діяльність в ряді випадків може суперечити цілям офіційно проголошеної соціальної політики держави. Але значущість такої діяльності саме й полягає в тому, що сам факт її здійснення забезпечує успішну практичну корекцію соціальної політики в напрямку її гуманізації. Більше від того, в розвинутому демократичному суспільстві вся інституційна система громадянського суспільства виступає в якості специфічного суб’єкта формування цілей і завдань соціальної політики.

Врахування різноаспектності поняття “політична активність” дозволяє коректніше підійти до аналізу проблеми інституційної організації громадянського суспільства в Україні. І тут треба враховувати певні особливості. По-перше, очевидно, що в Україні, як і в будь-якому посттоталітарному суспільстві, створення і функціонування інститутів громадського суспільства доволі жорстко контролюється державою. Тому важливо враховувати, що практично всі інститути громадського суспільства в Україні безпосереднім чином залежать від тих форм контролю, які держава встановлює за їх діяльністю.

Аналіз проблем політичної культури в Україні засвідчує певні особливості процесу політичної активності, що зумовлені посттоталітарним характером українського суспільства. Традиційно в Російській імперії та СРСР створення і функціонування демократичних інститутів в суспільстві жорстко контролювалося державою. З огляду на це практично всі форми “дозволеної” політичної активності безпосередньо контролювалися державою за допомогою різних політико-економічних та правових механізмів. Рецидиви такого контролю, на жаль, непоодинокі і в сучасній українській політико-культурній дійсності і визначається рівнем політичної культури в державі.

Нині в Україні політичним активністю звичайної людини ускладнюється так званім місцевим, муніципальним чинником. На місцях обмеження політичних ініціатив громадян спостерігаються виразніше, ніж на загальнонаціональному рівні.

Іншою проблемою політичної активності в Україні є абсентизм під час голосування (ігнорування виборів електоратом). Вона спричинена поширеним серед населення переконанням у тому, що всі партії переслідують не інтереси народу, а кожна – свої, групові. Впливають на цю проблему і численні факти відвертої махінації під час підрахунку голосів, політичні свари у парламенті України, “чорний піар”, що характеризує діяльність помітних діячів від політики.

Політична активність пропагується як позитивна характеристика звичайної людини. При безпосередньому знайомстві більше всього вражає муніципальна, місцева активність. Але за більш детального розгляду ясно проступає глибоке протиріччя між значимістю рішень, які приймаються на місцевому і на на-

ціональному рівнях. Місцеві політики настільки мало можуть вплинути на “велику політику” і самі настільки залежні від неї, що стає очевидною та роль, яка відведена їм при розподілі політичних функцій, - роль багато в чому декоративна. Видимість участі замість реального розв’язання ключових політичних питань покликана каналізувати політичну активність і створити “демократичне” враження.

Іншою особливістю політичної активності сьогодні є традиційна орієнтації на активну участь у політиці з поширеним переконанням в тому, що жодна партія не справляється зі своєю місією. Звідси абсентизм при голосуванні.

Але навіть ті, хто бере участь у виборах, розуміють, що участь в політиці і вплив на політику – явища, які не співпадають. Перш за все тому, що далі голосування у більшості громадян активність в політиці не йде. Крім того, виявилось, що ті хто протестує проти офіційної політики, і ті, хто бере участь у її підтримці, дуже часто є одними й тими ж особами.

Загальне зростання освітнього рівня, широкі інформаційні можливості значно посилюють культурно-мотиваційні потреби багатьох громадян, впливають на формування особливостей їхньої політичної культури і пошуку “додаткових форм досягнення особистого задоволення, відчуття повноти життя. Цей процес також позначений крайнощами. Певна активізація громадсько-політичної активності відбувається на фоні явної апатії, незацікавленості громадян у участі в “офіційних” політичних акціях: виборах, референдумах, мітингах, зборах. Виникає парадоксальна ситуація, зростає кількість людей, які цікавляться політикою, але водночас зменшується кількість громадян, які ототожнюють себе з тією чи іншою політичною партією. Зменшується вірність еліті, тобто “масова” лояльність, і зростає незалежна політизація, що орієнтується на “індивідуальні”, автономні оцінки. В зв’язку з цим здійснюється свого роду перехід від безумовного, широкої підтримки тієї чи іншої політичної партії до “вибіркової лояльності”.

Той загаль населення, який не належить офіційно до політичних організацій і рухів, але володіє певними політичними здібностями, такими якостями, як ініціативність, здатність створювати організаційні і комунікативні мережі, реалізує свій політичний потенціал поза традиційних канонів політичного життя. Це, зокрема, проявляється в бажанні брати участь в політичних дискусіях, які часто-густо виникають стихійно, на явному інтересі до “політики суперечливих проблем”, ситуативних питань політичного характеру. Слід також відмітити, що чимало громадян, які представляють різні соціальні групи, об’єднуються зараз не навколо політичних осередків, а навколо конкретних проблем (економічних, екологічних, військових тощо) і на їх основі будують свої ініціативи, проявляють солідарність [4].

Формування політичної еліти в Українській державі сприяє розв’язанню протиріч у формуванні політичної культури нації, підвищенню їх політичної активності, що неодноразово підкреслювалося дослідниками [5].

Цілком природно, що вихідною теоретико-методологічною основою цього процесу виступають положення і норми Конституції України, що регламентують свободи, права і обов’язки громадян перед державою. Проте являється цілком очевидним те, що сфера громадянської активності особи є набагато ширшою і виходить за межі її взаємодії з державою. В демократичному суспільстві людини вступає в безпосередні взаємодії не тільки з органами держави, але й з інститутами громадянського суспільства, котрі, як відомо, здійснюють функцію державної експертизи і контролю офіційної державної політичної стратегії. Тому інститути громадянського суспільства по суті своїй виступають інститутами стимулювання громадянської активності та інститутами найбільш значущих її видів і форм.

Цим, власне, й можна пояснити досить високий рівень персоніфікованості політичних процесів в демократичному суспільстві. Відомо, що на заході існує доволі розвинута система соціальної підтримки індивідуальної активності громадян. До їх числа відносяться: 1) інститути мас-медіа; 2) політичні і некомерційні асоціації громадян; 3) дослідницькі центри, що проводять рейтингові дослідження; 4) низка спеціалізованих видавництв, котрі систематично публікують довідник “Хто є хто” (до речі в Україні зараз вже є подібний довідник) в різних царинах людської діяльності; 5) інститути шоу-бізнесу, що проводять різноманітні акції з вручення нагород переможцям та з рекламування їх досягнень.

Зараз в Україні, по суті, не існує інституційної системи, яка була б функціонально орієнтована на вирішення завдань безпосереднього стимулювання індивідуальних і колективних форм політичної активності. Більш того, доволі неясним лишаються принципи соціального проектування даної системи, як також невідомі технологічні особливості її функціонування в суспільстві. Тим більше важливо відзначити, що низкою організацій та ініціативних груп здійснювалися і продовжують здійснюватися стимулюючі акції епізодичного характеру.

Отже сучасний процес демократизації суспільного життя України позначений не лише складнощами духовно-ідеологічного самовизначення суперечливістю процесів “відродження” і “модернізації”. Головна особливість державного будівництва, здійснення демократичних перетворень в усіх сферах соціуму полягає в тому, що вони відбуваються в гострій історико-культурній ситуації, на фоні незавершених реформ політичних, економічних і соціальних інститутів.

В той самий час за останні десятиліття в Україні відбулася якісна трансформація ціннісних орієнтацій в політичній культурі. Поряд з превалюванням матеріальних цінностей спостерігається сповідування цінностей, пов’язані з якістю життя, розвитком індивідуальної свободи у всіх її проявах, в тому числі свободи політичної ініціативи і поведінки. Виступаючи як тенденція, вона, втім, проявляється дедалі більш виразно. Зростає кількість людей, які вважають, що заняття суспільно-політичною діяльністю істотно допома-

гає їм стати особистістю, компенсувати своє рутинне, хоч і цілком забезпечене в матеріальному відношенні. Повсякденне життя. Політична активність як цінність політичної культури апелює до індивідуального інтересу, індивідуального успіху, індивідуальної кар'єри, що посилює поступальний розвиток соціуму і зміцнює соціальні зв'язки.

Розв'язання цих протиріч можливо шляхом побудови демократичного громадянського суспільства, формування політичної еліти, розвитку інститутів стимулювання індивідуальних і колективних форм громадської активності з використанням принципів: демократична спрямованість. Відкритість і гласність, толерантність, патріотизм, технологічність, що потребує підвищення загальної культури населення.

Джерела та література:

1. Jessor B. Traditionalism, Conservation and British Political Culture. L. University, 1984. – 401 p.
2. История буржуазной социологии XIX – нач. XX века. – М., Наука, 1979. – 344 с.
3. Філософія політики: Короткий енцикл. Словник / Авт. – упоряд.: Андрущенко В.П. та інші. – К.: Знання України, 2002. – С.24.
4. Речицкий В. Политическая активность. Конституционные аспекты. – К.: Сфера, 1999.
5. Пахарева А.Д. Политическое лидерство и лидеры: Монография. – К.: Знание Украины, 2001.

Гадеев А.В. МИРОВЫЕ ВОЙНЫ В XX ВЕКЕ

Актуальность проблемы. Продолжается активная публикация научных изданий по проблемам первой и второй мировых войн. В издательстве “Астрель” опубликована работа С. Кремлева “Запад против России”, посвященная анализу первой мировой войны. В издательстве “Наука” вышел в свет фундаментальный труд “Мировая война XX века” в 4-х книгах. Он подготовлен группой авторов, учеными академической и вузовской науки. В Москве издательством “Центрполиграф” издана книга “Дипломатия второй мировой войны. Глазами американского посла в СССР Джорджа Кэннана”.

Современные ученые, специалисты, дипломаты констатируют явную актуализацию в начале XX века проблем первой и второй мировых войн, как важнейших событий XX века. К сожалению, на процесс изучения этих войн, их истории, особенно общих проблем, определенный отпечаток наложила политическая конъюнктура времени холодной войны. К таким общетеоретическим проблемам относятся вопросы происхождения и характера войны, вклада стран-победителей в войну.

Современные авторы выдвигают принципиально новую концепцию мировых войн. Ее суть состоит в следующем: если в предшествующих трудах мировые войны рассматривались в категориях политики, пусть и международной, межгосударственной, межкоалиционной, то в вышеназванных трудах они рассматриваются как феномен геополитический, влекущий за собой полное переустройство мира. Раскрытие концепции мировых войн осуществлено на значительно обновленной, по сравнению с предшествующими исследованиями, источниковедческой базе. Цель статьи – анализ исторических исследований, посвященных проблемам второй мировой войны.

К документам, раскрывающим особенности подготовки и ведения первой мировой войны и впервые опубликованным на русском языке, относятся, в частности, материалы о предыстории Тройственного союза, а также о взаимоотношениях его участников в 1915–1916 гг., их действиях по вовлечению в войну Болгарии (договоры и дипломатические переписка Германии, Австро-Венгрии, Турции и Болгарии) и ряд других [1]. Ценная информация извлечена из “цветных” книг, вышедших в воюющих странах и содержащих различные дипломатические документы (германская “Белая книга”, российская “Оранжевая”, сербская “Синяя”, французская “Желтая” и т.п.). В научный оборот введена переписка высшего командования русской армии относительно планов кампании 1917 г. [2].

В новых источниках освещаются такие проблемы второй мировой войны, как международные отношения в межвоенный период, агрессия Японии в Азии, политика умиротворения нацистских агрессоров, комплекс вопросов, связанных с геополитическими интересами Советского Союза накануне Великой Отечественной войны и в ходе нее, положение и политика нейтральных стран, взаимоотношения союзников по антигитлеровской коалиции на заключительном этапе войны. Впервые мы знакомимся со стенограммой заседания Главного военного совета от 4 июня 1941 г. и с приказом наркома обороны СССР от 18 июня 1941 г. В этих документах приводятся ранее неизвестные оценки угрозы германского нападения на СССР и содержится дополнительная аргументация для опровержения несостоятельной версии относительно подготовки советским командованием упреждающего удара по фашистской Германии.

Современными учеными предпринята попытка типологизации мировых войн, в основе которой лежат такие признаки как военно-экономическая мобилизация государств, блоковая система ведения войны, жесточенность вооруженной борьбы и других форм противостояний, ведения войны как вооруженными силами, так и гражданским обществом, многофакторное воздействие войны на социально-политическое развитие стран, общественную жизнь и ментальность народов.

В современной научной военной литературе просматривается стремление показать и существенные различия между первой и второй мировыми войнами, а именно: их масштабы (число государств-участников, размеры территории, на которых разворачивались боевые действия, количество мобилизованных в армию); несоизмеримость потерь; значение национального вопроса; размах освободительной борьбы в ходе второй мировой войны; более четкое провозглашение военных целей главными участниками ан-